

CERKEV SV. JANEZA KRSTNIKA NA MIRNI NA DOLENJSKEM

Na podnožju trbinškega hriba se dviga nad vasjo Mirna cerkev sv. Janeza Krstnika, za naselje dovolj mogočna, za umetnostni spomenik pa dovolj vredna, da stoji na tako izpostavljenem mestu. Mirnska cerkev se postavlja v skupino najvrednejših umetnostnih spomenikov na Slovenskem po stavbni zgodovini in opremi ter s freskami. Današnji enoladijski dvoranski prostor s kamnoseško bogato izdelanim rebrastim obokom in bogato profiliranim vhodnim portalom dokazuje nastanek v drugi polovici 15. stoletja. Iz tega časa so tudi freske na oboku prezbiterija, ki jih je naslikal Mojster Bolfgang.

1. Prva omemba cerkve iz leta 1265

Cerkev sv. Janeza na Mirni se prvič omenja v listini, ki je bila izdana 14. junija leta 1265:

Ulrik III. Spanheimski, vojvoda Koroške ter gospod Kranjske in Slovenske marke, naznanja, da nimata ne on ne njegov deželni sodnik nobene sodne oblasti na zemlji freisinške cerkve, to je ne v Gutenwerdu ne drugod po Slovenski marki, izvzeti so samo primeri krvnega delikta, tatvine in posilstva. Dano v cerkvi sv. Janeza blizu gradu Nidekk (Mirna).

S to listino Ulrik III. Spanheimski omejuje svojo sodno oblast na območju freisinške cerkve v Gutenwerdu in drugod po Slovenski marki izključno na primere krvnega delikta, tatvine in posilstva. Obenem se odpoveduje tudi nekaterim s sodstvom povezanim dajatvam. V listini se prvič omenja cerkev sv. Janeza. Imenovana je 'cerkev', kar pomeni zidano in ne leseno stavbo, in je stala blizu gradu Mirna, ki se tukaj drugič v listinah imenuje 'grad'. Na vprašanje, zakaj Ulrik III. ni izdal listine na mirnskem gradu, ampak raje v cerkvi pod gradom, zgodovinarji še niso dali odgovora. Ker je bila listina izstavljena za freisinško škofijo, je morda datacija v cerkvi dajala temu dejanju primernejši okvir, ni pa izključena tudi možnost, da bi bila to posledica kakega spora.

Za čas nastanka cerkve nam lahko pomaga tudi patrocinij, posvetitev cerkve določenemu svetniku. Pri izbiri patrocinija ni vladala slepa slučajnost. Vsaka doba časti svoje svetnike. Tako lahko sklepamo iz nastanka cerkvá o razprostranjenosti čaščenja svetnika oziroma iz dobe največje popularnosti patrona nastanek cerkve. Patroncij Janeza Krstnika spada v najstarejšo dobo pokristjanjevanja Slovencev. Krščanstvo so pri nas širili v 8. in 9. stoletju predvsem oglejski in salzburški misijonarji, ki so širili kult Janeza Krstnika kot zaščitnika prvih krstilnic. Prve krstilnice, posvečene Janezu Krstniku, so stale običajno ob rekah in jezerih in le v izjemnih primerih na hribih. V mirnskem primeru velja opozoriti še na ustno izročilo, po katerem je krstilnica stala na desnem bregu reke Mirne, ob prehodu preko mosta sredi vasi, na kraju nekdanje javne tehtnice, in je bila lesena.

V 9. stoletju so se misijonska središča že preoblikovala v urejeno cerkvenoupravno strukturo. V ta čas spada tudi največji razmah čaščenja Marijinega vnebovzetja pri nas. Josip Gruden meni, da so imele župnijske cerkve navadno patrocinij Marijinega vnebovzetja, krstilnice pa

Janeza Krstnika, in pri tem navaja kot primer župnijo Trebnje. To torej pomeni, da je bila trebanjska župnijska cerkev matična cerkev krstilnice sv. Janeza Krstnika na Mirni.

Župnija Trebnje, ki se omenja že leta 1163 in je bila v lasti oglejskih patriarhov do leta 1448, je najverjetneje nastala sredi ali v drugi polovici 11. stoletja na ozemlju koroških Trebanjcev, posestnikov starega trebanjskega gradu. Ni zavreči misli, da je bila tu stara lastniška cerkev v okviru šentviške pražupnije, morebiti pa celo neko zelo staro cerkveno središče, kot bi bilo mogoče sklepati po odkritem staroslovanskem grobišču iz obdobja kottlaške kulture.

Za cerkev sv. Ruperta v Šentrupertu poznamo prvo listinsko omembo sicer šele iz leta 1163, ko je v njej (apud Crilog in ecclesia S. Ruberti) oglejski patriarh Ulrik II. sklical kapitelso posvetovanje. Po tem lahko sklepamo, da ta stavba ni mogla biti skromna, saj je bila sedež takrat ene največjih župnij na Slovenskem, katere začetek moramo sodeč po listini iz leta 1044, v kateri Hema Krška podeli vas Škrljevo in nekaj drugih vasi krškemu samostanu, iskati v sredini 11. stoletja. Glede na patrocinij sv. Janeza Krstnika Janez Höfler domneva, da je bila to prvotno stara krstna cerkev šentrupertske župnije. O tem, kdaj je bila zgrajena, lahko samo ugibamo. Glede na okoliščino, da je mirnski grad pripadal Višnjegorskim kot dedičem Heme Breško-Seliške, smemo prav tu iskati razlog za njeno zgodnjo postavitev, čeprav jo od matice v Šentrupertu loči nekaj kilometrov. Marko Marin meni, da je krstilnica na Mirni služila krščevanju v obeh omenjenih pražupnijah, šentrupertski in trebanjski.

Na današnji župnijski cerkvi na Mirni ni dokazil, da bi to lahko bila tista cerkev, v kateri je Ulrik III. Spanheimski izdal omenjeno listino. Cerkvi iz leta 1265 ni mogoče dokazati niti lokacije niti oblike niti možnosti, da bi v zdajšnjo cerkev prezidali prejšnjo, manjšo. Morala pa je biti dovolj velika, saj je v listini imenovana 'cerkev' in ne 'kapela'.

2. Cerkev v drugi polovici 15. stoletja

Naslednjo informacijo o cerkvi na Mirni imamo na originalni pergamentni listini iz leta 1463, ki je bila izdana na dan sv. Antona, 17. januarja, in jo hrani novomeški Kapiteljski arhiv:

Jakob, Marin Stučić (Stutschitsch) in Marin »Schuster« (čevljar), ključarji cerkve sv. Janeza v Mirni (zu Neydekh), izpričujejo, da sta v Leskovcu dve kmetiji – na eni živi Gregor, na drugi pa »Dolgi« Matevž – ki ju je zastavil Krištof Mindorfer Hansu Pomunderju za 68 mark dunajskih denaričev. Hans Pomunder pa ju je z zastavnim pismom vred podaril za blagor svoje duše cerkvi sv. Janeza v Mirni in tamkajšnji soseski ter ključarjem za pomoč pri gradnji cerkve. Ti so ju v svojem imenu in v imenu naslednikov in celotne občine skupaj z zastavnim pismom zastavili šentrupertskemu župniku Hansu Harrerju, predstojniku bratovščine svete Trojice pri cerkvi sv. Antona v Novem mestu, in vsem njenim članom za omenjeno vsoto 68 mark, vendar s pridržkom, da ju Krištof Mindorfer ali njegovi dediči v času štirinajst dni pred jurjevim ali po njem lahko dobe nazaj za enako vsoto. To izpričuje z listino, pečateno s pečatom Nikolaja s Kozjaka in Friderika Pragerja.

V zvezi s to listino Janez Höfler ugotavlja, da je glede na ta zgodovinski podatek prezbiterij v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Mirni nedvomno zgrajen okoli leta 1463.

Mirnska cerkev je bila organizacijsko ločena od sedeža župnije, v svoji samostojnosti je bila omejena, to pa ne pomeni, da je bila kot duhovnija in kasneje vikariat nepomembna in zato tudi kot 'cerkev z omejenimi potrebami' manj ambiciozno grajena in opremljena, kot taka pa naj danes ne bi predstavljala pomembnejšega spomenika sakralne dediščine na Slovenskem.

Današnja cerkev predstavlja sorodno stavbno kvaliteto kot šentrupertska, kar je povezano tudi z imenom Hansa Harrerja, župnika v Šentrupertu v letih 1450 in 1474, ki je listinsko vpleten v gradnjo obeh gotških cerkva, šentrupertske in mirnske. Zdajšnjo mirnsko cerkev so zidali v drugi polovici 15. stoletja v dveh bližnjih, vendar stilno različnih obdobjih. Okoli leta 1463 je bilo zgrajeno svetišče s tristranim zaključkom in zvezdasto rebrastim obokom, ladja pa je bila končana do leta 1498, kakor dokazuje letnica, vklesana na kamnu na južni steni, desno od današnjega gotškega portala, in istočasno tudi mrežasto rebrasto obokana. Spodnji del zvonika bi lahko bil najstarejši in sega v čas pred letom 1265.

V tlorisni zasnovi je opaziti za tisti čas dovolj nenavaden koncept enotne prostorske zamisli, kjer je prehod iz svetišča v ladjo komaj zaznamovan, bolj z različnima stavbnima delavnicama kakor s stilnimi zahtevami časa, in v katerih je v takih prostorskih rešitvah zajeta dovolj napredna ambicija modernejšega razvojnega stavbarstva. Tudi v nadgradnji je opaziti, kako se kipenje kvišku umirja in obočni loki niso več šilastoločno ostri, temveč prehajajo k polkrožnim, banjastoločnim oblikam. Očitno se kažejo v tej, sicer vaški, toda za tisti čas zelo napredno usmerjeni gradnji sakralne arhitekture, stilne tendence, ki zasledujejo cilje poenotenega prostora, ki ga je v gotiki prva uresničila Sainte Chapelle v Parizu, zgrajena med leti 1246 in 1248, in napovedala ves nadaljnji razvoj gotške sakralne arhitekture, katerega odmevi so vidni, sicer pozno, tudi v mirnski cerkvi.

Freske v prezbiteriju je poslikal Mojster Bolfgang, »Če se naše stensko slikarstvo 15. stoletja lahko s čim pohvali pred širšo javnostjo, z nečim, kar bo zrcalilo tako specifičnost naših umetnostnih teženj kot tudi doseženo stilno stopnjo evropskega slikarstva in kar bo hkrati vzdržalo obča merila kakovosti, potem bodo to svetniške postave z oboka prezbiterija župne cerkve na Mirni na Dolenjskem, delo Mojstra Bolfganga«, meni Janez Höfler.

Na ladijskem oboku je Podpeški mojster okoli leta 1498 pet obočnih polj zapolnil z *rastlinskimi ornamentami, masko norca s kraguljčki, nageljnovim cvetom* in s prostostoječima svetniškima figurama, *Gregorjem papežem* in *Heleno*. Pomen fresk Podpeškega mojstra se skriva v portretnem značaju figure, kulturnozgodovinskih vidikih naročnika fresk in začetkih slovenske gledališke zgodovine. Z znamenjem enoroga namigujejo na kranjsko plemiško družino Gall, ki je imela v času nastanka freske patronatsko pravico nad cerkvijo sv. Janeza Krstnika, in z *masko norca s kraguljčki* naznanjajo prihod renesančnega humanizma.

Kot prvega znanega duhovnika na Mirni navaja Anton Koblar v svojih Drobtinica iz furlanskih arhivov Matija (Marina), ki je bil leta 1477 duhovni pomočnik (socius animarum) šentrupertskega župnika Jakoba Auerspergerja. Da je Mirna v srednjem veku spadala pod

Šentrupert, ugotavlja Janez Höfler tudi na osnovi listine o delitvi turjaških posesti z dne 22. julija leta 1467, ko se tu (zu Neydegk hie dysselb der Neyrin) omenjajo desetine od osmih kmetij.

3. Bolfgangova poslikava prezbiterijskega oboka

Naročnica mirnskih fresk v prezbiteriju med leti 1463 in 1465 je bila Neža Kozjaška z gradu Mirna, ki je upodobljena v cerkvi na ostenju južnega okna v prezbiteriju bližje ladji. Grad Mirna je kot deželnoknežji fevd od 1461 do 1468 upravljal Vigul Turjaški, ki je bil poročen z Nežo Kozjaško, sorodnico Hermana Kozjaškega, ki je imel pred tem mirnski grad v lasti kot celjski fevd. Vpliv Vigula Turjaškega je moral biti v Mirnski dolini tedaj zelo močan, saj je imel v lasti še Dob pri Mirni in Rakovnik pri Mirni, od krškega škofa pa je dobil v upravljanje tudi grad Škrlevo. Temu primerno velik je bil ugled njegove soproge Neže Kozjaške.

Freske na oboku prezbiterijskega oboka so bile odkrite in restavrirane leta 1968. Že njihov restavrator Izidor Mole je opozoril, da so med najbolj kvalitetnimi in najbolj ohranjenimi pri nas. Obok mirnske cerkve se s preiščeno vsebinsko zasnovo in paleto uglajeno razgibanih in barvno čudovito uglajenih svetniških in angelskih postav po mnenju Janeza Höflerja uvršča v sam vrh slovenskega gotskega stenskega slikarstva. »V naš prostor prinaša slogovne novosti, ki se kažejo v novem, bolj realističnem dojetju prostora in v oblikovanju figur. Pri svojem delu si je pomagal z grafičnimi predlogami Mojstra E. S. Njegove figure so izjemno elegantne, dolgih vitkih teles, ki jih kljub bogati draperiji lahko začutimo pod gubami. Značilni so vitki pasovi, elegantne drže in neke vrste kontrapost. S svojo likovno govorico mojster prekinja tradicijo mehkega sloga in v naš prostor uvaja novi, severni gotski realizem, ki se je v tistem času rojeval v umetnosti nizozemskega in nemškega prostora. Za mojstra Bolfganga so značilni predvsem nežni, lirični izrazi, mehki barvni prehodi, po drugi strani pa že nov način zalamljanja draperije, ki prekinja mehko valovanje, tipično za mednarodno gotiko«, je Janeza Höflerja povzela Anabelle Križnar. Leta 2002 je Janez Höfler poslikavo mirnskega oboka označil »kot evropsko pomemben spomenik«.

Mojster Bolfgang je uporabil že uveljavljen, vendar nekoliko razširjen ikonografski program kranjskega prezbiterijskega oboka, ki mu ga je omogočala daljša izvedba rombastega oboka prezbiterijskega zaključnega zvezda v obsegu dveh pol in petosminskega zaključka. Slikarju je bilo na voljo 26 polj za 35 kompozicij. Osrednja obočna polja s podobo *Kristusa Odrešenika* v spremstvu tetramorfov je razširil z *Marijo kot apokaliptično ženo* in štirimi svetimi devicami, *Dorotejo*, *Barbaro*, *Katarino* in *Marjeto*. Na sosvodnicah ob slavoloku sta *angela s trobento in simboli Kristusovega pasijona*. Okrog prestolujočega *Kristusa* so evangelisti, *Matej*, *Luka*, *Marko* in *Janez*, ter zahodni cerkveni očetje, *Gregor*, *Hieronim*, *Ambrož* in *Avguštin*. Rombaste kompozicije obdaja devet dvojnih prizorov v obliki prelomljenega enakokrakega trikotnika, v katerih se nahajajo *muzicirajoči angeli*. Mojster Bolfgang dela na oboku prezbiterijskega oboka ni dovršil, o čemer pričata muzicirajoča angela na jugovzhodnih poljih oboka, in sicer angel z napisnim trakom in draperija angela s harfo, ki ju je naslikal Podpeški mojster okoli leta 1498 hkrati s freskami na ladijskem oboku. Mojster Bolfgang se je poleg oboka prezbiterijskega lotil tudi poslikave njegovih sten, a zdi se, da tudi tu dela ni opravil do konca. Naslikane so štiri

kompozicije na stenah in šest v okenskih ostenjih. V poligonalni zaključek severovzhodne stene je postavil figuralni prizor *Janeza Krstnika peljejo na morišče* in tri svetniške figure, *Magdaleno (?)*, *Volbenga* in *Miklavža*, v ostenjih treh oken pa so upodobljeni donatorica fresk in pet svetniških postav: na vzhodnem oknu *Helena* in *Emma Krška*, na jugovzhodnem oknu *Agata* in *Apolonija Aleksandrijska* in na južnem oknu *Elizabeta Ogrska* in *Neža Kozjaška*. S treh sten prezbitarija so ob barokizaciji cerkve omet obtolkli in zravnali z novim ometom. Danes so te stene prazne.

4. Bolfgangovi angeli z glasbili

Angelsko ali nebeško liturgijo so v evropski likovni umetnosti predstavljali najprej angeli brez glasbil, nato so angelom dodali trakove z napisi cerkvenih hvalnic in knjige, šele v zadnji razvojni fazi so angeli dobili v roke note in glasbila. Na mirnskih freskah 'angelski koncert' ustreza predstavam cerkvenih očetov o 'angelski' ali 'nebeški' glasbi: angeli, ki z napisnimi trakovi, simboli Kristusovega pasijona in glasbili hvalijo Boga, so nosilci nebeške hvalnice in nebeške liturgije. Muzicirajočih angelov na mirnskih freskah je dvajset. Šestnajst jih ima v rokah glasbilo in petnajst od njih je različnih: dude, tromba marina, oprekelj, rebek, klavičembalo, zvončki, harfa, lutnja, dvojnice, pavke, portativ, kraguljčki, zavita trobenta, rog in buzina (trobenta). Do Bolfgangove upodobitve v slovenskem stenskem slikarstvu ne poznamo tako sklenjene in številčne zasedbe angelov s toliko različnimi glasbili. Freske so, kolikor so ohranjene, likovno jasne in pregledne, glasbila so natančno naslikana, prav tako njihova praktična uporaba.

Likovne upodobitve glasbil na srednjeveških freskah so izredno pomembne, saj predstavljajo poleg redkih pisnih omemb, npr. v znamenitih Popotnih dnevnikih Paola Santonina, praktično edini vir za proučevanje naše srednjeveške glasbene izvajalske prakse. Oglejski kancler Paolo Santonino je Popotne dnevnike napisal dve desetletji po poslikavi mirnskega prezbitarija, in sicer v letih 1485 do 1487 na treh vizitacijskih potovanjih po Dravski in Ziljski dolini ter južni Štajerski. Bolfgangovih fresk sicer ne moremo jemati za neizpodbiten dokaz, da so bila upodobljena glasbila pri nas v praktični uporabi. A njegova upodobitev angela z oprekljem vendarle kaže na izvajalsko prakso domačega okolja. Gre namreč za glasbilo, ki je v tem času značilno izključno za slovenski etnični prostor in ga ostala Evropa v tej obliki ne pozna. Vsekakor so upodobljena glasbila na mirnskih freskah dragocen vir za spoznavanje srednjeveških glasbil in igranja nanje.

5. Barokizacija cerkve v 17. stoletju

Leta 1600 je bil po navedbi Antona Koblarja v Drobtinica iz furlanskih arhivov na Mirni vikar Ivan Butalec (sub Naydek). Po tem lahko sklepamo, da je bila Mirna konec 16. stoletja že vikariat. Po šematizmih ljubljanske škofije pa naj bi bil vikariat na Mirni ustanovljen leta 1620.

26. oktobra 1617 je Ferdinand II., češki kralj in avstrijski vojvoda, svojo patronatsko pravico nad župnijo Trebnje poklonil stiškemu samostanu. Kdaj je prišla cerkev sv. Janeza Krstnika pod župnijo Trebnje, ni znano. Prvi zanesljivi podatek o tem imamo iz leta 1581 v Bizancijevem popisu cerkva na Kranjskem. Poleg cerkve sv. Janeza Krstnika najdemo v omenjenem popisu pod župnijo Trebnje tudi kasnejše podružnice mirnske župnije.

Do leta 1690 so cerkev sv. Janeza Krstnika barokizirali: ostro so začrtali prehod med svetiščem in ladjo z močnim baročnim slavalokom in v ladji prizidali stranski kapeli, ki ustvarjata vtis prečne ladje, zvonik pa je dobil čebulasto baročno streho. Glavni oltar je 13. avgusta 1691 posvetil stiški opat Anton pl. Gallenfels. Cerkev je zgubila tudi vso dotedanjo opremo, ki je bila zamenjana z baročno, od katere pa se je ohranil samo izredno lep lesen kip bičanega Kristusa. Bandero Antona Postla s sliko sv. Helene na eni in sv. Notburge na drugi strani, ki visi na južni steni slavaloka, je iz konca 18. stoletja. Poznobaročno delo je tudi križev pot, ki ga je naslikal Leopold Layer po letu 1800.

6. Mirna župnija leta 1862

Prvič se Mirna imenuje župnija za časa Ilirskih provinc v škofijskem šematizmu iz leta 1813. To imenovanje je bilo z odhodom Francozov še istega leta tudi ukinjeno. Kot samostojna župnija obstaja Mirna od 25. oktobra 1862 dalje, ko je bila v skupini 45 vikariatov obenem z drugimi preimenovana v župnijo. V 19. stoletju je postala mirnska cerkev za opravljanje župnijskih nalog premajhna, kar je zabeležil tudi škof Anton Alojzij Wolf v svojem dnevniku 16. junija 1825 po svojem vizitacijskem obisku Mirne. Med leti 1850 in 1857 so cerkev podaljšali za 7 metrov, dobila je pevski kor in fasadni izgled z južne strani. Na severni strani je bila prizidana zakristija, streha na stolpu in dekoracije zvonika so dobile današnjo obliko, okna krogovičje, južna stena nad glavnim vhodom rozeto in južna kapela trikotni zaključek z novogotskimi ornamentami in rozeto. Stranska oltarja sta iz prve polovice 19. stoletja, v desnem je v osrednji niši baročni kip bičanega Kristusa, v levem pa kip Brezmadežne, ki je nastal kmalu po razglasitvi dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju leta 1854. Leta 1902 je cerkev dobila lesen neogotski glavni oltar, ki ga je izdelal Anton Rovšek, tri stopnice, menzo in tabernakelj pa je iz belega marmorja naredil Feliks Toman. Na vsaki strani tabernaklja sta kerubina iz mavca, v osrednji niši je kip sv. Janeza Krstnika, v stranskih nišah pa kipa sv. Petra in sv. Pavla. Leta 1913 so pokopališče preselili k Sv. Heleni in uredili okolico cerkve z dohodnimi stopnicami ter s tem utrdili južni fasadni izgled. Freski *Obglavljenje Janeza Krstnika* in *Marijino obiskovanje*, ki sta skriti pod beležem na stenah prezbiterja, je leta 1932 naslikal Sepe Grassmück. V ladji na severni steni je isti slikar na suh omet naslikal *Poslednjo sodbo*, v kateri je upodobil takrat živeče znane krajane Mirne. Slika se je ohranila na fotografiji Franceta Steleta.